

Bilans stanja – doprinos analizi restauracije kapitalizma u Srbiji, priredili M. Vesić, M. Baković-Jadžić, T. Vukša, V. Simović, Centar za politike emancipacije, Beograd, 2015

Reč doprinos iz podnaslova knjige treba shvatiti ozbiljno u meri da mu se može dodati atribut važan. Ne samo stoga što je reč o međugranskom zborniku radova pisaca mlađe generacije (sociologa, filozofa, profesora književnosti i politikologa), nego zbog nove vrste kritike sistema s leva koja je do sada bila u senci hegemonih liberalnih tumačenja. O čemu se radi? U iscrpnom uvodu Tanja Vukša i Vladimir Simović se bave kritikom diskursa o zapadnom kapitalizmu kao normativnom idealu kod procene prošlosti, a Filip Balunović piše o privatizaciji u Srbiji trudeći se da dekonstruiše tranzitološke paradigme prema kojima je kapitalizam superiorniji od prethodnog režima. Marija Radoman pokazuje vezu između klasne i rodne eksploatacije, a Ivan Radenković istražuje istorijat penzijskog sistema od Kraljevine Jugoslavije do danas zalažući se za čuvanje javnog penzijskog sistema zasnovanog na međugeneracijskoj solidarnosti. Jelena Veljić pokazuje povlačenje države iz finansiranja visokog obrazovanja i nedostupnost obrazovanja siromašnijim slojevima, a Vuk Vuković analizira finansijske gubitke javnih preduzeća u Srbiji 2011–2013 i zalaže se za participativno planiranje gradskog budžeta. Milenko Srećković piše o istorijatu agrarnih reformi i poraznim posledicama privatizacije u poljoprivredi. Rekonstruisani su novi fragmenti sadašnjice kao razorni

socijalni učinak obnove kapitalizma. Svi radovi su solidno dokumentovani novim empirijskim podacima.

U ovom osvrtu bi trebalo oceniti mesto knjige u domaćoj literaturi o tranziciji. O kakvom je antikapitalizmu reč? Najpre o tome šta ova knjiga nije. U središtu knjige nije pozitivni ni neutralni pojam tranzicije nego se ovaj pojam odbacuje, a istraživanja su nedvosmisleno centrirana oko negativnog pojma kapitalizma. Dakle nije reč o tranziciji nego o restauraciji kapitalizma. Uzgred rečeno, bilo bi zanimljivo istražiti pomeranje akcenta u domaćoj sociologiji u poslednjih 25 godina – od početnog poletnog pravdanja tranzicije ka savremenoj uzdržanoj kritici kapitalizma. Ovaj zbornik je izvan ovog trenda jer ne pripada menadžerskoj ekonomiji koja proračunava profitabilni učinak preduzeća težeći da ga uveća na tržištu, nego je politička ekonomija u smislu Marksovog Kapitala. Perspektiva istraživača nije neistorična. Analizira se savremena restauracija kapitalizma, a njeni učinci se odmereno porede sa učincima socijalizma. Kod toga nije na delu ni idealizacija ni demonizacija socijalizma, nema nostalgije, ali ni traga od briselskog normativnog antitotalitarnog odnosa prema socijalizmu. Socijalizam nije viđen kao zatvoreno ni kao totalitarno društvo, nije ni zlatno doba, nego je u razvoju

regiona viđen kao najbolje doba sa dosta mana. Dalje, u knjizi ne dominira nacionalna, nego klasnocentrična sociološka perspektiva, ne zagovara se popravka nego korenita izmena društva. Pisci ne brane naciju, ni manjinske nacionalne i verske grupe, nego klasu. Ovo treba imati na umu zbog različitih šansi instrumentalizacije angažmana. Odbrana nacije je uslov uspeha na izborima i ključ ulaza u akademije nauka regiona, za odbranu manjina i za kritiku levog i desnog ekstremizma se mogu naći mecene, ali je odbrana podjarmljena radničke klase neutilitarna. Knjiga odudara od libreta tranzicije koji je od skora, a sve u skladu sa imperativima EU, mešavina odbrane većinskog i manjinskog, uvek nacionalnog. Društvo je dementno jer na račun nacije zaboravlja klasu, a na račun prava zaboravlja pravdu. Moralnu ekonomiju savremenog kapitalizma danas reguliše ili tržište ili nacionalna prava. U odnosu na istu, ovaj zbornik je nemoralan.

Šta još nije ovaj zbornik? Pre svega treba reći da pripada struji antikapitalističke, a ne antitotalitarne levice. Podela na ove dve levice je oštro markirana još u velikim debatama u nemačkoj i francuskoj misli o društvu krajem prošlog veka. Kod nas je još neaktuelna. O čemu se radi? O teorijski dva različita kategorijalna aparata, a idejnopolitički o oprečnim vizijama javnog neprijatelja. Prva struja je centrirana oko pojmovi socijalizam, kapitalizam, solidarnost, profit, buržoazija, samoupravljanje i eksploatacija, dok je druga, tranzitološka-antitotalitarna, određena pojmovima zatvoreno totalitarno društvo, komandna ekonomija, kolektivno-vlasnička klasa, elite, blokirana transformacija, itd. Prva ne meri profitabilnost ekonomije nego eksploataciju radništva. Ne

poziva se na neoliberalne (R. Dahl) niti na njihove uzdržane sledbenike (I. Szeleny, J. Hegedysz), nego na A.Gramšija (Gramsci), M.Lebovica (Lebovitz), I. Valerštajna (Wallerstein), B. Kagarlickog (Kagarlicki), S. Hola (Hol). Ne kritikuje blokiranu transformaciju niti normalizuje privatizaciju. Grubo rečeno reč je o dve vizije razvoja: kod prve kapitalizam mora imati alternativu, kod druge je socijalizam odstupanje od „evolutivne linije istorijskog razvoja“. Kada je u pitanju odnos prema prošlosti, ovaj zbornik razlikuje više verzija socijalizma i nije prožet antitotalitarnom jednačinom (crveno je isto što i smeđe) sa refrenom o komandnoj ekonomiji, totalitarnoj komunističkoj ideologiji i neproaktivnim elitama kao pojmovima za redukciju složenosti socijalizma 20.veka.

Dalje, ova knjiga nije ni relativistička postmoderna kritika kapitalizma kao permanentne simulacije realnosti, niti je centrirana oko rodne perspektive feminističkog antikapitalizma. Nema u njoj antropozofske ni hrišćanske kritike kapitalizma niti fukoovskog antikapitalizma u čijem je središtu kritika biopolitike. Na kraju u njoj nije na delu regresivni nego progresivni antikapitalizam. Zvuči banalno, ali je to važno naglasiti jer nije svaki antikapitalizam progresivan. Ima i regresivnog antikapitalizma zdesna, od raznih konzervativizama do radikalnih islamista. Kritike kapitalizma zdesna teže premodernim vizijama društvenog uređenja, bore se protiv individualizma, dekadentnog Zapada, ateizma i finansijskog kapitala. Nacisti su se borili protiv špekulativnog kosmopolitskog jevrejskog kapitala. Danas se nešto slično uočava kod raznih desničarskih kritičara globalizacije i kod rasističkog otpora migrantima. Regresivni antikapitalizam ima danas razne

nacionalnoromantičarske, šovinističke i klerikalne verzije i u regionu. *Summa summarum* ovaj zbornik se sasvim jasno razlikuje od antitotalitarne levice, od nazadnog antikapitalizma i naravno od neoliberalne apologije tranzicije.

O kakvom se usmerenju radi? U zborniku se pored jasno definisanog različitog odnosa prema socijalističkoj prošlosti nazire i drugačija vizija budućnosti. Sudeći po iscrpnom uvodu T.Vukše i V.Simovića pristup je blizak anarhističkoj neomarksističkoj kritici kapitalizma sa stanovišta neposredne demokratije proizvođača. O tome svedoče i teme zbornika koje su izvan sfere savremenih akademskih istraživanja. Markirani su novi problemi koji na novi način mere dubinu savremenog klasnog društva lišenog klasne borbe. Dalja istraživanja u ovom pravcu će verovatno tražiti temeljniju razradu teorijskog okvira i oštrije i sistematičnije distanciranje od zastarelih obrazaca kritike tranzicije. Vizija poželjnog društva u knjizi nije razrađena, ali se iz kritike delom nazire. Mogla bi biti bliska projektu realne utopije o kom piše savremeni američki sociolog Erik Rajt (*Wright*). Naime, utopija postaje realna kada se unapređuje društveni razvoj kao eksperimentalni proces u kom se stalno ispituju i preispituju granice i mogućnosti i pokušavaju stvoriti nove ustanove koje će proširiti te granice. Reč je o nekoj vrsti promišljenog mogućeg kada se u kritikovanoj stvarnosti samo sluti mogućnost još nenastalog, čime se pomaže spoznaji starenja kapitalističkog i nestarenja utopijskog i dozvoljava mišljenje onoga što je danas skoro nemoguće. Nasuprot zatvorenom neoliberalnom menadžmentu, ova knjiga otvara mogućnosti, pa, samim tim, nagoveštava vezu između onoga

što je moguće i onoga što je nužno. Pokušava da pokaže uzaludnost osmišljavanja besmislenog. U najmanju ruku, takva je namera knjige, ako ne i njeno ostvarenje.

Ono što se u ovom zborniku nešto pouzdanije nazire jesu istraživački prioriteti nove generacija levice 21. veka formirani u spoju novih iskustava i očekivanja. Ali pisci ove knjige se razlikuju od svojih vršnjaka iz E-mail generacije koji se bave globalizacijom, privatnim životom, svakodnevicom, medijima, filmom, rizičnim i informatičkim društvom. Kapitalizam se u ovom zborniku opaža iz druge perspektive, drugačija je raslojenost doživljaja pisaca, drugačija su im i očekivanja. Premda danas u sveopštoj dozvoljenosti nema zabranjenog voća, pa je zato teško pokazivati identitet u otporu, ipak je na delu nova generacijska ugroženost i novi nehaj prema oprezu starijih tranzitologa od stigme boljševizma i titoizma.

Iako pisci ove knjige ne nude alternativu, neki njeni pravci se ipak naziru. Svaka alternativa je obećanje nedokazivog i neproverljivog budućeg stanja i manje ili više je utemeljena u otkrivanju mana postojećeg. Ovde alternativa ne ističe iz menadžerskog nezadovoljstva nedovoljnom profitabilnošću kapitalističke proizvodnje, nego iz gneva bezobrazno besperspektivnih, onih koji nemaju šta da izgube. Da je ovaj napor jasnije uokviren, pre svega sistematskom kritikom domaćih iskupljivačkih lutanja socioloških konvertita oko odbrane „demokratske tranzicije“, istraživanja bi bila čvršće povezana i idejnopolitički upadljivija. Ono što pada u oči jeste da je u ovom zborniku klasa na novi način oživljena nakon njene smrti u sociologiji krajem prošlog veka. Analize pisaca se ne vrte

oko elita, nego oko monopolskih klasa i njihovih frakcija.

Možda je prerano tvrditi da ovu knjigu treba čitati kao nagoveštaj laganog buđenja antikapitalističke levice u Srbiji? Treba realno uočiti bez temeljnog zaokreta u velikim državama nema ni sigurnije budućnosti levice u malim državama. Kako bilo, ovaj eventualni zaokret ne treba dočekati nepripremljen. Nova antikapitalistička generacija čeka novu globalizaciju levice koja je moguća, premda je globalizacija ekstremne desnice danas izglednija. Ovaj zbornik upravo nagoveštava potrebu da se levičarska kritika kapitalizma oštrije distancira od desničarskog evroskepticizma, od globalizovanog neoliberalizma, ali i od antitotalitarne levice. Ovo distanciranje nije partijsko pitanje, iako će možda biti. Sada je važnije to da li ima dovoljno stvaralačkih intelektualaca da osmisle ili podrže iznetu verziju antikapitalizma. Bar za sada ih je u Srbiji nedovoljno, ali ipak više nego pre desetak godina.

U celini uzev, zbornik pokazuje da se nešto menja, ponajviše u intelektualnoj studentskoj sredini.

Knjiga je odgovor na kapitalističku restrukturaciju svih strana društvenog života, ali i na deficite socioloških istraživanja tranzicije u Srbiji. Još su nadmoćne razne verzije nacionalističkog konzervatizma i evrokorektnog antitotalitarizma. Razne kombinacije ovih sadržaja jesu u svesti većine intelektualaca u regionu ona tvrda osa identiteta oko koje se skupljaju primese površnog i lažnog antikapitalizma. Da li je u slučaju šireg virusnog dejstva neke nove Sirize ili Podemosa na kontinentu ili u slučaju dubljih klasnih sukoba, koje mogu aktivirati ratovi i migranti, moguć i u našem regionu obrt u odnosu nacionalnog i socijalnog? Ko zna? Ali, iako su u nas danas razne kombinacije konzervativnonacionalnog i liberalnog antitotalitarnog identiteta najčešći okvir poželjne vizije društva, a socijalno tek njen prolazni dekor, sasvim je sigurno da ovaj zbornik ne pripada rečenom trendu. Protivi mu se, istraživački uverljivo. S razlogom, valjda.

Todor Kuljić

Finansijske krize u brzorastućim privredama

Ognjen Radonjić i Srđan Kokotović, *Keynes, Minsky and Financial Crises in Emerging Markets*, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu, Beograd, 2014

Ova studija je od velikog značaja jer pokreće pitanja koja će po svoj prilici biti aktuelna i u deceniji koja predstoji – zašto je globalna ekonomija nestabilna, zašto su ovom nestabilnošću posebno pogođene otvorene privrede u razvoju i kako sprečiti ili ublažiti

finansijske krize. Ono što je posebno vredno u ovom rukopisu je da autori na naučno argumentovan način ukazuju na propuste u standardnoj ekonomskoj teoriji („konvencionalna mudrost”) koja se zasniva na hipotezi da su tržišta savršen samoreglativni